

Я.М. Вільчак*

ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ СИСТЕМИ ООН У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

В умовах співпраці держав на міжнародній арені виникла гостра потреба у міжнародних організаціях. Міжнародною організацією є організація, створена на підставі договору держав-членів, які надали їй статусу міжнародної організації. Чільне місце серед міжнародних міжурядових організацій займають міжнародні економічні організації. Вони регулюють взаємовідносини держав у економічній сфері. В статті автор спробував висвітлити особливості правосуб'єктності міжнародних економічних організацій, беручи за основу міжнародні організації економічного характеру, котрі належать до системи Організації Об'єднаних Націй (ООН).

Вивченню правосуб'єктності міжнародних організацій присвятили свої роботи Л.А. Моджорян, В.М. Шуршалов, А. Кляфковський, В.В. Євгенєв, Г.П. Задорожний, Ф.І. Кожевніков, І.П. Блищенко, О.О. Шibaєва, Д.І. Фельдман, Г.І. Морозов, Л.Б. Архипова. Проте в своїх працях вони не зачіпали питання правосуб'єктності міжнародних організацій економічного характеру. До того ж, поняття правосуб'єктності практично не торкнулися в міжнародних актах.

Спочатку наявність правосуб'єктності у міжнародних організацій ставилася під сумнів. Так, Л.А. Моджорян, В.М. Шуршалов, А. Кляфковський, В.В. Євгенєв вважали єдиною основою міжнародної правосуб'єктності суверенітет. Міжнародні організації, як відомо, суверенітету не мають¹. Г.П. Задорожний, Ф.І. Кожевніков, І.П. Блищенко відстоювали думку, що правосуб'єктність належить народам, котрі виступають у міжнародних відносинах через посередництво держави та її уряду². На сьогоднішній день в міжнародно-правовій науці не виникає питання про наявність правосуб'єктності в міжнародних організацій. Дослідження Є.А. Шibaєвої, Д.І. Фельдмана, Г.І. Морозова, Л.Б. Архипової доводять, що вона існує³. Постає лише питання, в чому її особливість, а також чим відрізняється правосуб'єктність тих міжнародних організацій, чия компетенція обмежена вузькою сферою діяльності, наприклад, економічною. Для того, щоб визначити ці особливості спочатку треба з'ясувати, що ж таке міжнародна правосуб'єктність взагалі.

Суб'єкт права — одне з основних юридичних понять. До суб'єктів міжнародного права належать держави, міжнародні організації, нації, що борються за самовизначення, державоподібні утворення, а також в обмеженому обсязі фізичні особи. Спираючись на дослідження відомих юристів — міжнародників, таких як К.А. Бекашев, Д.І. Фельдман, Є.А. Шibaєва та інших, можна виділити такі основні ознаки суб'єкта міжнародного права:

- 1) правоздатність, тобто здатність мати права та обов'язки;
- 2) дієздатність, тобто здатність здійснювати свої права та обов'язки;
- 3) здатність брати участь у створенні норм міжнародного права;
- 4) здатність нести юридичну відповідальність за свої дії.

© Вільчак Я.М., 2005

* викладач кафедри конституційного та адміністративного права Юридичного інституту Тернопільського державного економічного університету

¹ Моджорян Л.А. Суб'єкти міжнародного права. — Госюриздат, 1958. — С. 7.

² Задорожний Г.П. Мирное сосуществование и международное право. — М.: Международные отношения, 1964. — С. 462; Блищенко І.П., Дурденевский В.Н. Дипломатическое и консульское право. — Изд-во ИМО, 1962. — С. 32.

³ Фельдман Д.І. Международная правосубъектность (некоторые вопросы теории). — М., 1971. — С. 9; Шibaєва О.О. Правовой статус межправительственных организаций. — М., 1972. — С. 43; Архипова Л.Б. Договора международных экономических организаций социалистических стран. — М., 1989. — С. 9.

Правоздатність та дієздатність є нероздільними поняттями для всіх суб'єктів міжнародного права⁴.

Класичною міжнародною організацією, що об'єднує більшість світової спільноти, стала Організація Об'єднаних Націй. ООН понад 50 років залишається осередком підтримання миру, зміцнення безпеки та розвитку співробітництва держав у всьому світі. З роками її правовий статус і статус її спеціалізованих установ ускладнювався, а повноваження розширювалися. Вона була визнана суб'єктом міжнародного права консультативним рішенням Міжнародного Суду від 11 квітня 1949 року⁵. Перед Міжнародним Судом стояло питання, чи може міжнародна організація вимагати відшкодування від держави, на території якої загинув один із її представників, котрий виконував її завдання. Суд прийняв позитивне рішення. Він зазначив, що суб'єкти права "в тій чи іншій юридичній системі не є обов'язково ідентичними, адже іде мова про їхню природу чи обсяг прав"⁶. Суд підкреслив, що визнання ООН суб'єктом міжнародного права не означає визнання її державою чи підтвердження того, що вона володіє такою як і держави правосуб'єктністю, правами та обов'язками.

На сьогоднішній день без міжнародної правосуб'єктності жодна міжнародна організація не може належним чином виконувати свої функції. Загальновизнаним є той факт, що всі публічні міжнародні організації мають певну міжнародну правосуб'єктність, яка проте є обмежена сферою їх діяльності⁷. Міжнародні організації володіють низкою прав та обов'язків, беруть участь у створенні норм міжнародного права й можуть застосовувати примус для виконання цих норм. З цього випливає, що вони є суб'єктами міжнародного права. Проте не можна забувати, що їх правосуб'єктність має особливий характер. Як відомо, права міжнародних організацій — це результат узгодження волі держав, що знайшов вираження у міжнародному договорі, котрий є установчим актом даної організації. Вони є похідним елементом від прав держав-членів: останні делегують їх міжнародним організаціям, чітко обмежуючи цілями та завданнями.

Кожна міжнародна організація володіє тільки їй притаманним обсягом правосуб'єктності, межі якої чітко визначені в установчому договорі.

Треба зазначити, що часто міжнародні організації мають не лише чітко визначені і сформульовані повноваження, але й такі, що не були передбачені в установчому акті, але є необхідними для їх діяльності. Такі повноваження називаються повноваженнями, що мають на увазі⁸. Але не можна забувати, що від прав і обов'язків, наданих державами-членами міжнародній організації залежать і права та обов'язки, що можуть бути нею набуті внаслідок укладення міжнародних договорів із іншими суб'єктами міжнародного права.

В сучасному міжнародному праві діє багато міжнародних актів, котрі були укладені міжнародними організаціями з державами чи між собою. А це засвідчує, що міжнародні організації володіють власною, хоча й не суверенною волею в її юридичному розумінні, котру міжнародна організація втілює в міжнародно-правовому акті. Ця самостійна воля міжнародних організацій, як вже згадувалося, є результатом узгодження волі держав-членів, але в жодному випадку не їх злиття, котре б означало наддержавність міжнародної організації. Воля міжнародної організації існує паралельно з волею її держав-членів і знаходить свій вияв у діяльності міжнародної організації та її органів. Зміст та обсяг волі організації завжди залежить від її членів, тобто держав.

⁴ *Бекашев К.А.* Международное публичное право. — М.: Проспект, 2001. — С. 255; *Фельдман Д.І.* Международная правосубъектность (некоторые вопросы теории). — М., 1971. — С. 9; *Шибалева О.О.* Правовой статус межправительственных организаций. — М., 1972. — С. 43.

⁵ International Court of Justice. Reports. — 1949. — P. 178-179.

⁶ *Фельдман Д.І.* Международная правосубъектность (некоторые вопросы теории). — М., 1971. — С. 9.

⁷ *Войтович С.А.* Система та право міжнародних економічних організацій // Український часопис міжнародного права. — 2002. — № 1. — С. 21.

⁸ *Бекашев К.А.* Международное публичное право. — М.: Проспект, 2001. — С. 256.

В основі діяльності міжнародних організацій лежить, як правило, принцип суверенної рівності держав-членів, але існують і винятки. Міжнародні організації можуть певною мірою обмежувати державний суверенітет. Наприклад, органами міжнародних організацій із деяких питань приймаються рішення, що є обов'язковими для держав-членів. Так держави добровільно обмежують свій суверенітет, передаючи певні повноваження міжнародній організації. Але в такий спосіб суверенні права держави не заміщуються повноваженнями організації. Вже говорилося, що міжнародні організації не володіють суверенітетом, котрий би ототожнював їх із основним і первинним суб'єктом міжнародного права — державою. Особливість міжнародних організацій полягає також у тому, що вони не мають власної території та населення. Те, що міжнародна організація не володіє суверенітетом, знаходить свій вияв у особливостях її правосуб'єктності: привілеї та імунітети її посадових осіб носять виключно функціональний характер, а не представницький, виключена вища форма політичної відповідальності — тимчасове обмеження суверенітету.

Багато вчених-міжнародників вважають, що головним доказом визнання правосуб'єктності міжнародної організації є укладення з нею міжнародного договору. Аналогічним чином можна трактувати і участь третіх держав у роботі органів міжнародної організації в якості спостерігачів чи надання їй статусу спостерігача в іншій міжнародній організації. Разом із тим, що стосується регіональних організацій, то факт визнання її суб'єктом міжнародного права державами-членами, не зобов'язує треті держави визнавати її також. Актом визнання правосуб'єктності міжнародної організації можна вважати заяву третьої держави про те, що вона розділяє цілі та принципи даної організації і має намір стати її членом. Отже, ні треті держави, ні інші міжнародні організації, не можуть впливати на правосуб'єктність міжнародної організації, а її визнання суб'єктом міжнародного права є лише основою для співробітництва⁹.

Наявність міжнародної правосуб'єктності у міжнародних організацій можна довести, виходячи з тлумачення її установчого договору та аналізу його відповідності нормам та принципам міжнародного права. Взавши за основу систему ООН, можна побачити, що установчі договори спеціалізованих установ ООН та інші міжнародно-правові акти закріплюють цілу низку міжнародних прав та обов'язків.

Перш за все, це право укладати міжнародні угоди, які за своєю природою є міжнародними договорами, тобто встановлюють міжнародні права та обов'язки для сторін. Це регулюється Віденською Конвенцією про право міжнародних договорів між державами та міжнародними організаціями чи між міжнародними організаціями від 21 березня 1986 року. Станом на 25 травня 2005 року до неї приєдналися 23 держави¹⁰. Україна в Конвенції участі не бере. Її положення не набули чинності, але багато з них діє в якості звичаєвих норм. Положення таких міжнародних договорів свідчать про те, що спеціалізовані установи ООН беруть участь у створенні норм міжнародного права. Саме укладення договорів між ООН та її спеціалізованими установами вже свідчить про правосуб'єктність останніх. Адже як відомо, договірна правоздатність впливає вже з наявної правосуб'єктності. Так у 1947 році угоди з ООН уклали Міжнародний Валютний Фонд (МВФ) та Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), у 1957 — Міжнародна фінансова корпорація (МФК), у 1961 — Міжнародна асоціація розвитку (МАР), у 1985 — Організація Об'єднаних Націй із промислового розвитку (ЮНІДО)¹¹.

Спеціалізовані установи ООН та їх посадові особи володіють привілеями та імунітетами. Конвенція про привілеї та імунітети спеціалізованих установ 1947 року передбачає можливість

⁹ Архипова Л.Б. Договора международных экономических организаций социалистических стран. — М., 1989. — С. 9.

¹⁰ <http://www.memo.ru>.

¹¹ Циганкова Т.М., Гордеева Т.Ф. Міжнародні організації. — К., 2001. — С. 48.

володіння міжнародними правами та обов'язками: привілеї та імунітети, правоздатність укладати контракти, порушувати судове переслідування та інше. Згідно з установчими актами міжнародні організації користуються на території кожного зі своїх членів такою правоздатністю, привілеями та імунітетами, котрі необхідні для виконання їхніх функцій та досягнення цілей, передбачених установчими документами¹². Іншими словами, як вже говорилося, в основі привілеїв та імунітетів міжнародних організацій лежить функціональна необхідність.

Передбачено представництва як при ООН, так і ООН при державах-членах. Правовий статус постійних представництв при міжнародних організаціях визначено Віденською конвенцією про представництво держав у їх відносинах із міжнародними організаціями універсального характеру 1975 року, яка хоча і не набула чинності, але містить багато норм, визнаних у якості міжнародно-правових значною кількістю держав. Так, Є.А. Шибаєва підкреслює, що "здійснення повноважень навіть у таких специфічних формах, як це має місце в практиці міжнародних організацій, свідчить про правоздатність публічно-правового характеру"¹³. Спеціалізовані установи укладають угоди з державами про штаб-квартиру. А укладення договору, як вже зазначалося вище, вже є автоматичним визнанням міжнародної організації суб'єктом міжнародного права.

Деякі спеціалізовані установи володіють правом на запит до Міжнародного Суду ООН на консультативний висновок із юридичних питань з дозволу Генеральної асамблеї ООН. Такий дозвіл був даний більше, ніж двадцяти органам і організаціям, що діють на постійній основі. Запити не повинні виходити за межі їх компетенції. В протилежному випадку Міжнародний Суд ООН може відмовити у висновку.

За деякими спеціалізованими установами закріплено право скликання регіональних конференцій та створення регіональних організацій.

Установчими актами спеціалізованих установ передбачено розгляд спорів між міжнародними організаціями та державами-членами за допомогою міжнародних засобів вирішення спорів, в тому числі в головному органі ООН. Такі спори стосуються тлумачення чи застосування установчих актів чи рішення головного органу¹⁴.

Міжнародна організація створюється для виконання певних завдань, чітко закріплених в її установчому договорі, внаслідок чого вона може брати участь у чітко визначених видах правовідносин. Таким чином кожна організація має свою сферу діяльності. В зв'язку з розвитком міжнародної співпраці в економічній сфері вагомій ролі на сьогоднішній день набули міжнародні економічні організації. Найрозгалуженішу структуру елементів економічного характеру має система ООН. Спеціальні економічні установи ООН відрізняються між собою за характером діяльності, впливом на міжнародні економічні відносини. Так Ю.М. Колосов виділяє серед спеціалізованих економічних установ системи ООН такі:

- економічні — ЮНІДО;
- фінансові — МБРР, МВФ, МАР, МФК, Багатостороннє агентство з інвестиційних гарантій (БАІГ)¹⁵.

За якими ж саме ознаками можна віднести ту чи іншу установу до міжнародних організацій економічного характеру?

С.А. Войтович виділяє основні риси, що мають бути притаманні міжнародним економічним організаціям:

- 1) створення на основі міжнародної угоди згідно з нормами міжнародного права;

¹² Шибаєва О.О. Правовой статус межправительственных организаций. — М., 1972. — С. 47.

¹³ Шибаєва О.О., Поточный М. Правовые вопросы структуры и деятельности международных организаций. — М., 1982. — С. 49.

¹⁴ Шибаєва О.О. Правовой статус межправительственных организаций. — М., 1972. — С. 43.

¹⁵ Колосов Ю.М. Международное право. — М., 2000. — С. 254.

- 2) членство незалежних держав;
- 3) постійне функціонування;
- 4) система органів;
- 5) мета — координація економічного співробітництва у певних галузях;
- 6) міжнародна правосуб'єктність¹⁶.

Тобто міжнародна правосуб'єктність є обов'язковою умовою існування міжнародних економічних організацій. Якщо ж розглядати спеціалізовані установи ООН економічного характеру, то до них висувається додаткова вимога: зв'язок із ООН, тобто договір. Саме ця ознака виділяє їх в особливу групу.

Взагалі на сьогоднішній день не існує єдиної точки зору щодо спеціалізованих установ. Так Лабейри-Менахем стверджує, що: "Нарівні з ООН ці міжнародні органи публічної служби є, як і держави, суб'єктами права і володіють повною правоздатністю, майже рівною правоздатності держави"¹⁷. Д.І. Фельдман, Є.А. Шibaєва вважають, що правосуб'єктність спеціалізованих установ ООН чітко обмежена сферою їх діяльності та наданими їм державами-членами повноваженнями¹⁸. Існує також думка, що спеціалізовані установи є складними похідними органами держав, що беруть у них участь, і наділяються лише деякими рисами правоздатності¹⁹.

Отже, спеціалізовані економічні установи системи ООН — це широко розгалужена система організацій, що регулює відносини між державами в економічній сфері. Окрім того, вони беруть активну участь у проведенні реформ економічного та соціального характеру як в Україні, так і у інших державах із перехідною економікою.

Правосуб'єктність міжнародних економічних організацій чітко обмежена їх метою — координацією економічного співробітництва. Через мету можна окреслити крайні межі об'єму правосуб'єктності будь — якої організації. Адже саме мета організації лежить в основі обсягу прав і обов'язків, що надаються їй державами-членами. Міжнародні економічні організації мають не лише чітко визначені і сформульовані повноваження на здійснення певної діяльності та її координацію у економічній сфері, але й такі, що не були передбачені в установчому акті, не регулюються загальновизнаними нормами та принципами міжнародного права, але є необхідними для їх діяльності. На сьогоднішній день обсяг правосуб'єктності міжнародних організацій економічного характеру має тенденцію до розширення, хоча і не втрачає свого функціонального характеру.

Стаття рекомендована до друку кафедрою конституційного та адміністративного права Юридичного інституту Тернопільського державного економічного університету (протокол № 9 від 17 травня 2005 року)

¹⁶ Войтович С.А. Система та право міжнародних економічних організацій // Український часопис міжнародного права. — 2002. — № 1. — С. 21.

¹⁷ Лабейри-Менахем. Специализированные учреждения ООН. — М., 1955. — С. 63.

¹⁸ Фельдман Д.І. Международная правосубъектность (некоторые вопросы теории). — М., 1971. — С. 96; Шibaєва О.О. Правовой статус межправительственных организаций. — М., 1972. — С. 43.

¹⁹ Лабейри-Менахем. Специализированные учреждения ООН. — М., 1955. — С. 63.